

Nka:s höstkonferenser 2013

Karlstad, Kalmar och Gävle

Omsorgens kostnader för anhöriga

Ann-Britt Sand

Stockholms universitet/Nationellt kompetenscentrum Anhöriga

Presentation

Sysslat med anhörigfrågor sedan 1990-talet, vad kan anhörigomsorg innebära: fysiskt, psykiskt, socialt och ekonomiskt.

- Ny kunskapsöversikt 2013-14. Ekonomi och anhörigomsorg. NkA (prel titel).
- Pågående forskning: "Anhörigomsorgens pris". Marta Szebehely, Ann-Britt Sand och Petra Ulmanen. Stockholm universitet. Enkät svar från nästan 4000 personer 45-66 år, samt 40-tal intervjuer.

Citat från anhörigas diskussioner kring ekonomi och arbete

- *”När jag sitter i bilen på väg hem från arbetet så tänker jag att jag skulle vilja lägga mig i badet och koppla av. Men jag måste direkt träda in i min andra ”yrkesroll.” Jag jobbar 200% men får lön för 100%. Vi får också betala för hemtjänsten, och jag får ta tjänstledigt eller ta ut semester om jag ska följa med till doktorn.” (Deltagare i BLN, 2011).*
- *”Ekonomi är körd i botten, har varit i närheten av Kronofogden. Mediciner kostar. Vad händer om jag blir sjuk? Man får inte säga högt att man inte orkar. Skam att inte orka jobba 100 procent. Flexen räcker inte till, måste ta av semesterdagarna.” (Deltagare i BLN 2013).*

Vi har fler anhörigvårdare än någonsin tidigare i historien

- Samhällets ansvar att ge hjälp och vård till behövande. Anhörigas insatser ska vara ett frivilligt val.
- Ett resultat jag vill lyfta fram i min forskning är att anhöriga, av olika skäl, har fått ta över allt mer arbete och att de också får betala för det på olika sätt.

- Drygt 1,3 miljoner personer i Sverige, närmare var femte person i vuxen ålder, vårdar, hjälper eller stödjer en närstående.

- Källa: Socialstyrelsen 2012.

- Det är en större andel i Sverige än i exempelvis Grekland där vi ju gärna tror att familjen gör så mycket mer än här.

- Källa: I Sand 2013/14

Det svenska välfärdssystemet bygger på individen

Egen inkomst för tillgång till socialförsäkringssystemet

Förändringar i den offentliga äldreomsorgen

Sedan 1980-talet har andelen äldre ökat och de riktigt gamla (80+) har fördubblats. Den offentliga hjälpen har minskat från 62 till 37 procent, dvs en minskning med nästan hälften.

Ser vi till alla ålderspensionärer, är det idag ca 9-10% som har hemhjälp, och lite drygt 4% bor på någon typ av äldreboende.

Mellan 2001 och 2012 försvann var fjärde plats i äldreboende, i siffror är det drygt 30 000 platser.

Sverige ligger idag lägst i Norden när det gäller offentlig äldreomsorg och sett till omfattning/täckning ligger Sverige och Japan ganska lika.

- Källa: Szebehely, t ex 2009, 2013, Socialstyrelsen 2012. Sand 2013/14

Anhöriga däremot ger dubbelt så många timmars hjälp som för 30 år sedan.

Vad vet vi om anhörigvårdare?

(OBS ingen kallar sig själv för anhörigvårdare)

Föräldrar och makar gör mest och har oftast den tyngsta situationen, oavsett ålder.

- De flesta anhörigvårdare är i åldern 45-64 år (ofta barn till den de hjälper). Det betyder att de flesta yrkesarbetar och samtidigt hjälper någon närstående.
- Stödet till anhöriga är uppbyggt kring en äldre (dvs ålderspensionerad) maka/make.

Vi kan se att effekterna av ökad anhörigomsorg slår olika:

Ökade:

Könsskillnader

Klasskillnader

- Etniska skillnader går åt samma håll, dvs kön och klass har stor betydelse

Anhörigomsorg

- Det finns ett mönster i att ju mer omfattande omsorg man ger, desto mer påverkas livskvaliteten till det sämre.
- Kvinnor upplever i högre grad än män att anhörigomsorg påverkar livskvaliteten negativt.
- Källa: Mossberg Sand 2000; Szebehely 2007; Socialstyrelsen 2012

Självklart att oro för ekonomi och arbete påverkar livskvaliteten

- Hur ekonomin påverkas beror på situation, relation, om man bor tillsammans samt hur omfattande hjälpbehovet är.

Kännetecknande för dem som kombinerar arbete och anhörigomsorg

- Tillfälliga avbrott i arbetet
- Minskade eller anpassade arbetstider.
- Svårt att satsa på arbetet (befordran, delta i kurser, konferenser od).
- Mycket tid går åt för att samordna vården kring den närstående.
- Även om man inte gör förändringar i arbetstid leder situationen ofta till stress.
- Sand 2010

Vad vet vi idag om anhörigomsorgens konsekvenser för ekonomi och arbetsliv

- Cirka 900 000 anhörigvårdare är i yrkesverksam ålder. Socialstyrelsen 2012
- Cirka 100 000 har gjort förändringar i sina arbetstider eller slutat arbeta på grund av anhörigomsorgen. Szebehely 2006
- Möjligheten att kombinera arbete och anhörigomsorg förutsätter ett flexibelt arbete vilket inte alla har. Sand 2010

Olika relationer – olika effekter?

- *”Hade jag inte tagit hand om min mamma när jag var ung hade jag inte varit förtidspensionär idag.” (BLN 2009)*
- *”Jag har ingen möjlighet att arbeta heltid. Det finns åtta extra kontaktdagar att ta ut när man har barn med funktionshinder. Dessa dagar räcker inte. Situationen påverkar också äktenskapet.” (BLN, 2013)*
- *”Vår ekonomi rasade sedan min make blev sjuk.”(Deltagare i BLN, 2009)*

Effekterna måste ses i ett livsloppsperspektiv

- År utan full lön påverkar pensionen samtidigt som alla utgifter i samband med sjukdom och omsorgsbehov gör att eget pensionssparande inte alltid är möjligt.

Ur ett privatekonomiskt perspektiv kan minskningar i arbetstid eller att sluta arbeta vara förödande, både i nutid och framtid.

- Ur ett samhällsekonomiskt perspektiv är minskningar i arbetstid eller att sluta arbeta i förtid ett problem eftersom den för med sig en minskad skatteintäkt.
- Men det innebär också minskad kunskap och kompetens i arbetslivet.
- Källa: Sand 2013/14

Lag om anhörigstöd sedan 2009 (Ds 2008:18) samt riktlinjer för anhörigstöd (Socialstyrelsen 2013)

- Kommunen ska erbjuda stöd till anhöriga
- Ett anhörigperspektiv ska finnas i socialtjänstens alla verksamheter

Med anhörigperspektiv avses enligt prop 2008/09:82

- **Socialtjänsten ska bl a:**
 - Samverka med anhöriga
 - Erbjuda anhöriga att delta i biståndsutredningar
 - Ta hänsyn till anhörigas synpunkter vid biståndsbedömning och utförande
 - Utredda anhörigas behov och informera om kommunens stöd
 - Hålla regelbunden kontakt och följa upp stödinsatserna
 - Se till att sjukvården och socialtjänsten samverkar

Finns det ett anhörigperspektiv i kommunerna?

- Enligt socialstyrelsens senaste utvärdering finns det i merparten av kommunerna inget anhörigperspektiv, vare sig i ÄO, IFO eller HO.

Avgifter för anhörigstöd

- Mycket är kostnadsfritt men...
- Avlösning i hemmet, vissa kommuner har avgiftsfria timmar (8-30 timmar/månad beroende på kommun), andra kommuner har ingen avgiftsfri avlösning alls.
- *"Jag var och köpte en rollator. Veckan efter fick jag reda på att hon hade rätt att få låna en. Känns alltid som om informationen ligger ett steg efter"* (Deltagare i BLN 2009).

Ansvar av olika slag förs över på anhöriga

- *”Stort ansvar för en anhörigvårdare när det gäller medicinska frågor. Som medicinskt ansvarig utbildad personal finns det en tillsynsmyndighet och det finns skyldighet att anmäla om fel begåtts. Vad gäller för oss anhörigvårdare?” (Deltagare i BLN, 2013)*

Jämfört med internationell forskning och Sverige finns en slående likhet i problematiken för anhöriga

Tillfälliga avbrott i arbetet

Minskade eller anpassade arbetstider

Svårt att satsa på arbetet

Mycket tid går åt för att samordna vården kring den närstående

Internationellt

- Väl känt att anhängomsorg kan orsaka fattigdom.
- Ekonomiska ersättningar till anhängiga finns i många länder och är den snabbast växande åtgärden i Västeuropa.

- Sand 2010

Internationellt finns:

- - Lagar för att ekonomiskt skydda anhöriga
- - Rätt till ledighet och flexibla arbetstider (arbetsgivaren måste medverka)
- - Skattelättnader

- Sand 2010

Vilket skydd finns i Sverige

- **I princip inget skydd alls**
- Det finns två ersättningar som ger stöd vid tillfälliga avbrott i arbetet:
- Närståendepenning (Försäkringskassan, 100 dagar)
- Lag om rätt till ledighet av trängande familjeskäl (SFS 1998:209)

Det finns ekonomiska ersättningar, men:

- De ekonomiska ersättningarna för anhörigvård har stadigt minskat sedan 1970-talet:
- Vårdbidrag 21 000 personer på 1970-talet, idag ca 5000.
- Anhöriganställning 24 000 personer på 1970-talet, senaste uppgift knappt 2000.
- Personlig assistent har funnits sedan 1994. Används av 16 000 personer med svåra funktionsnedsättningar.
- En fjärdedel av assistenterna är familjemedlemmar. Assistenterna som också är familjemedlemmar har andra arbetsvillkor jämfört med övriga assistenter.
- Källa: Sand 2010 och 2013/14

Ekonomi handlar inte bara om pengar

- Stress, sjukskrivningar, mediciner
- Otrygghet på arbetsplatsen med chefer och kollegor
- Byta arbetsuppgifter som kanske försämrar hälsan
- Vågar inte säga hur det är på arbetsplatsen
- Oro för att inte klara av ekonomin om man går ner i arbetstid alternativt inte få tillbaka arbetet om man går ner i arbetstid eller slutar arbeta
- Hinner inte med andra familjemedlemmar

De flesta arbetsgivare har anhörigvårdare bland sina anställda och det kan medföra kostnader

- För arbetsgivaren är det frånvaro, lägre produktion och/eller lägre kvalitet på utfört arbete som ger de största ekonomiska riskerna med att ha personal som också är anhörigvårdare.

- Sand 2013/14

- Samtidigt som en del anhörigvårdare överpresterar för att inte chefer eller arbetskamrater ska bli lidande, och av oro för att inte bli räknad som fullgod arbetskraft.

Hur kan arbetsgivare underlätta för anhöriga som har ett omsorgsansvar?

- Det finns en hel del som arbetsgivare kan göra, ge flexibla arbetstider, omfördela arbete, göra möjligt att arbeta hemifrån om det behövs, diskutera etiska förhållningssätt på arbetsplatsen, dvs skapa förståelse för anhörigas situation, ge tips om samhällshjälp, mm.
- Sand 2013/14

Arbetsgivare och anhörigomsorg

- Generellt är det bra med förståelse och stöd på arbetsplatsen men det får inte vara enda sättet att stötta anhöriga.
- I den forskning som finns framkommer att även där det finns lagar som ger rätt till specialbehandling använder inte anhöriga detta av olika skäl.
- Flexibla arbetstider förefaller vara den viktigaste hjälpen.
- Arbetsgivare har mycket olika förutsättningar.
- Stat, kommuner och landsting som är stora arbetsgivare, skulle kunna föregå med gott exempel.
- Sand 2013/14

Önskemål om stöd som framkommit i de blandade lärande nätverken

- **För att lättare kunna kombinera förvärvsarbete och anhörigomsorg behövs:**
 - Bra bemötande och god kvalitet på den offentliga omsorgen
 - Individuellt anpassat och flexibelt stöd
 - Information och samordning (dvs slippa vara samordnare – care/case manager)
 - Ekonomi (ersättning om man måste ta ledigt från arbetet av omsorgsskäl)

- Sand 2010

Tack för uppmärksamheten!

Välkomna att starta BLN om ekonomi och anhörigomsorg.
Kontakta Suzanne Göransson eller mig så får ni veta mer.

- suzanne.goransson@regionjamtland.se
- ann-britt.sand@anhoriga.se
- www.anhoriga.se

Mina senaste skrifter (sedan 2010) om anhörigas situation

Sand, A-B (2010). Anhöriga som kombinerar förvärvsarbete och anhörigomsorg. NkA 2010:1.

Sand, A-B (2012) Etnicitet, minoritet, anhörigskap. NkA 2012:1.

Sand, A-B, (2012). Anhörigvård på ojämlika livsvillkor – en granskning av informell äldreomsorg utifrån etnicitet och kön. I Andersson, L. och Öberg, P. (red). *Jämställd ålderdom? I samtiden och framtiden*. Malmö: Liber förlag AB.

Leinonen, A & Sand, A-B. (2013). Reconciling partner care and paid work in Finland and Sweden: challenges and values. In Yeandle, S & Kröger, T (eds). *Working Carers Caring Workers*. Bristol: Policy Press.